

De aangespoelde potvis (*Physeter macrocephalus*) bij Biervliet in 1429

De stadsrekening van Biervliet (Zeeuws-Vlaanderen) over 1428-1429 begint met een marginale tekening van een potvis. De afbeelding is erg natuurgetrouw: grote kop met een s-vorming spuitgat, ogen en borstvin redelijk op de goede plaats, alleen in de onderkaak tanden, knobbels op de rug en een uitgestulpte penis. Dat laatste duidt er natuurlijk op dat het een aangespoeld dier betreft; de druk van het lichaam op de buikholte veroorzaakt na aanspoelen dat de penis naar buiten gestulpt wordt.

Biervliet was in die tijd een eiland. Vanaf zee komend ging in die tijd een deel van het water van de Westerschelde met een bocht de Braakman in. Om de dijk in die bocht te beschermen, was daar een paalhoofd aangebracht. In die noordoostelijke hoek van het eiland van Biervliet spoelde de potvis tegen het paalhoofd aan. Dat weten we, want het paalhoofd raakte beschadigd. Degene die betaald kreeg voor het onderhoud van de dijk daar, kreeg VI schellingen extra vergoed.

In de Stadsrekening 1428-1429 van Biervlietstaat dat betaald werd:

Pieter Duunvaerde vander scade die hij hadde an den duukere thender havene mids dat hij ghsailgiert was met therdene als den groten visch an com[m]en was ende binne[n] der tijd dat hij

daer lach, hem ghegheve[n] in hoofschede VI sc[hellingen] gro[ten]

ARA Brussel, Rekenkamer inv no 32076 fol 14 v.

(‘Hoofschede’ is gratificatie, onverplichte betaling, ‘duukere’ is paalhoofd.)

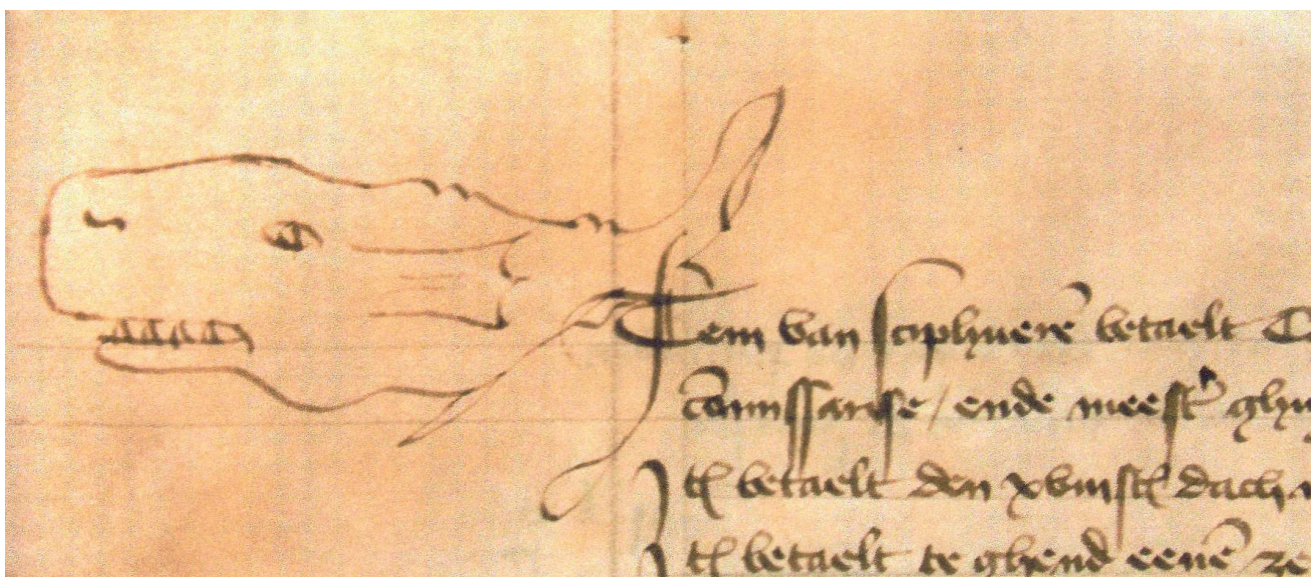
De heren van Doornik werden gewaarschuwd en die zonden wat personen naar de potvis. Die bekeken het dier, maten het op en slachtten het. In de stadsrekening van Biervliet staat op de bladzijde, volgend op die met de tekening:

Ite[m] betaelt ov[er] de costen vanden ghene[n] die hier ghesonden waren van mine[n] hee[ren] van Dornike den XX ste[n] dach in Sporkle om[m]e den groten visch te ziene, te metene ende te purgierne XIII d[enarie] gr[oten]

A.R.A. Brussel, Rekenkamer inv 32076 fol 15 v, post 6.

(‘Sporkle’ is sprokkelmaand/schrikkelmaand, dus 20 februari 1429; ‘purgierne’ is ‘slachten’.)

Doornik (Tournay) ligt zo’n 100 km ten zuiden van Biervliet. In februari zijn de dagen kort en een bode zal er te paard twee dagen over gedaan hebben om Doornik te bereiken. Overleg en twee dagen terug met de mannen die het dier zullen slachten. De walvis zal dus niet later dan 15 februari aangespoeld zijn.

Marginale tekening van een potvis, stadsrekening van Biervliet (Zeeuws Vlaanderen) over 1428-1429

Zelandiae typus, ca 1560, Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, dl I, nr 63

Doornik was een bijzondere stad. Vlaanderen werd in leen gehouden van de Franse koning door de graaf van Vlaanderen. De stad Doornik maakte van dat leen geen deel uit, maar was een kroondomein en werd direct door de koning bestuurd. Op grond van het stroomregaal (de vorst heerste over de wateren) kwam de gestrande potvis kennelijk de koning toe en om die reden zal hij gewaarschuwd zijn. Het financiële voordeel ging dus aan Biervliet voorbij. In de stadsrekening staat er dus ook geen inkomstenpost voor.

In een recent overzicht van Smeek en Evans (2018) worden alle gestrande potvissen rond de Noordzee opgesomd. De oudste vermeldingen (vanaf de dertiende eeuw) zijn allemaal onvoldoende gedocumenteerd, maar op grond van de beperkte gegevens wordt toch aangenomen dat het potvissen betreft. Deze vermelding is de oudste, goed gedocumenteerde vermelding uit het Noordzeegebied van een gestrande potvis.

De tekening (ook de oudste potvistekening) in de stadsrekening maakt de waarneming 100% zeker.

Dank aan Jan van Loo, die bij zijn rederijkers-onderzoek deze potvis tegenkwam en mij daarover inlichtte, en aan Rinus Willemsen, die zo vriendelijk was de relevante delen van de stadsrekening voor mij te transcriberen.

Drs. G.R. Heerebout (1946) studeerde mariene biologie aan de Leidse universiteit en is tegenwoordig sterk geïnteresseerd in de geschiedenis van de biologie. Hij is conservator van de naturalia collectie van het genootschap en hoofdredacteur van dit blad.

Literatuur

Smeenk, C., en P.G.H. Evans, 2018. Review of sperm whale (*Physeter macrocephalus*) strandings around the North Sea. *Lutra* 61 (1): 29-70.